

Megjegyzések

- „A két Jézus idézet a *Biblia és romantika elején*” (I. a 2. oldalt):
- „Bizony, bizony mondom néktek: „Aki hisz én bennem, az is cselekszi majd azokat a cselekedeteket, amelyeket én cselekszem; és nagyobbakat is cselekszik azoknál; mert én az én Atyámhoz megyek.” (Jn 14,12.)
- „Hallottátok, hogy én azt mondtam nektek: Elmegyek és eljövök hozzátok. Ha szeretnétek engem, örvendeznétek, hogy azt mondom: Elmegyek az Atyámhoz, mert az én Atyám nagyobb nálamnál.” (Jn 14,28.)
- Sz.L. természetesen Szabó Lajos, T. B. Tábor Béla és H. B. Hamvas Béla.

Az 1946. február 7-i beszélgetés jegyzőkönyve

Sz. L.:

Ki vagyok a gyengeség és erő viszonylatában?

Az értékelés hármassága. A közösség — a „Nächstenliebe” „Nächsten”-je értelmében vett közösség-értékelése. Aláértékelés és túlértékelés.

Az eszkatológiai szempont lefordítva a természettudomány nyelvére: termodinamikai összefüggés. Az egzisztenciális fogalmazás forrása és a matematikai fogalmazás hidegsége. A matematikai és a pascali énzártság („moi”). Ebner megkerüli az állásfoglalást a matematika kérdésében. Zalai és a termodinamikai összefüggés: ami az egyik szituációban forró, a másikban jeges. Ugyanez vonatkozik az involúciós

pontokra is. Termodinamikai összefüggés és libido. Szeretet- és hőmennyiségek odaadása és megvonása. Freud és Thomas Mann hideg stílusa és a mögötte levő forró csomópontok. Minél hidegebb matematikai törvényekbe tudom belevinni erőszaktétel nélkül az egzisztenciális problémákat megközelítő törvényeket, annál több garanciám van arra, hogy a tulajdonképeni aktuális problémákat nem ejtem ki a kezemből.

In-statu-nascendi kutatók, akik nem kész szituációból élnek, egymás tükrözésében tudják folytatni saját kutatásaikat. Kontroll-közösség. Kierkegaard: Dr. Adler.

Egzisztenciális és történelem-politikai problémák kettőssége. Felületi kérdéseket belevinni a közösség érdeklődési centrumába, hogy szembebesíteni tudjuk őket abban a perspektívában, amit mi mélyebb involúciós megfogalmazásnak nevezünk.

A döntés felé kergetjük egymást: vezess vagy kövess. Ennek a módja a történelmi problémák bevonása kérdésfeltevéseink körébe. A számunkra lehetséges végső elemekre kell bontanunk őket, de úgy, hogy újra reprodukálni tudjuk a történelmi problematika egész gazdagságát.

A centrumot kerülő úton próbálja megközelíteni. A centrum: az Imitatio Christi kozmogramma.

Ennek fixálása: a dogmatika mai helyzete: miért nem optálhatunk a dogmákhoz? A dogmatika alapszavait lefordítani a jelenkor nyelvére, a jelenkor problémáiban élő megoldási lehetőségekként megmutatni őket. Ilyen kísérlet volt az alázat és mérték gondolatának elemzése.

A két Jézus-idézet a *Biblia és Romantika* elején. E két idézet megoldhatatlan kérdéseket tesz fel a hivatalos dogmatikával szemben és pedig mint trinitárius fogalmazás. Ezek feloldják az optálási lehetőségeket. Az első lehetetlenné tesz minden olyan pietisztikus megoldást, amely az ember tehetetlenségét hangsúlyozza. A másik kizárja a trinitárius fogalmazásnak és monoteizmusnak ellentétét.

A döntő a lelki-szellemi realizálás: hogy lehet a centrumot egzisztenciálisan fixálni, elfogadhatóvá vagy el nem fogadhatóvá tenni: eldönthetővé tenni.

Hogyan él a hagyomány számunkra? Mint H.B. mondta: foltokban él, de tudjuk, hogy van és megnyilvánul.

T.B. egy régebbi meghatározása Sz.L. munkaköréről: a hagyományok F-Systemjén (Fundamental-Systemjén) dolgozik.

A hagyomány három típusa:

az első: Böhme-Baader-Bergyajev: kozmogrammatikus tradíció.

a második: Luther-Hamann-Ebner. Ez néha fél a kozmogrammatikus tradíció valóságától, idegennek érzi. Egzisztencialitása lényegesebb. Ide tartozik Kierkegaard is, Anselmus is. (H.B. hozzáfűzi: Wittig is, Indiában pedig Buddha szemben az Upanishadokkal.)

a harmadik: a püthagoreus — kabbalisztikus — pascali: szakrális mathézis. (H.B. hozzáfűzi: idetartoznak a rózsakeresztesek, mormonok, szabadkőművesek, Swedenborg.)

Liebknecht: „feudum”: Azok a javak és értékek — az anyagiaktól a szellemiekig —, amelyeket egyik generáció átad a másiknak. Nyelv-gondolkodók. Stílus és nyelv. A gondolkodás stílustörténetének kísérlete. Esztétikában: a primitívek és általában az archaizáló mozzanatok felhasználása. A legmélyebb tradíciók felhasználásával a legégetőbb problémákat próbálják megoldani a művészetben. Mélyproblémák és magasproblémák kapcsolása: „bartókizmus”. Ady-Weöres-Picasso-Bartók-Vajda. Ebner, aki a végső hangok analíziséig megy.

Tradíciók symbiozisa: történelmi lehetőség a pütkösd-nyelvre. Ez teszi lehetővé a missziót. Különb. kénytelenek vagyunk civilizatorikus nyelvre fordítani, ami megdermeszt és érthetatlenné tesz. Schelling: idegen kultúrák tömegszerű találkozása és a járványok. H.B. megjegyzése: Bergyajev: a kultúrák válsága.

A szubjektív centrum. Az ebneri fixálatlanság őszintén nem lehetséges. A hagyományok végső elemzéséig menni: ez a *Biblia és Romantika* igénye.

H.B.:

A megfogalmazásban mindig megjelenést láttam és nem kifejezést. A megjelenés a lehető legkevesebb sűrűdással jelenik meg, sőt egyszerre: itt van. A kifejezésben pedig mindig érezni az erőfeszítést, a munkát, a szubjektív teljesítményt is. A megjelenésben viszont nem érzem a szubjektív teljesítményt. A megfogalmazásban nem láttam ütközési pontokat és ezért nem tudtam megfogni a személyes magatartást. Ez gyanakvó álláspontra kényszerített és azt kellett gondolnom: mi az oka annak, hogy ilyen nagyon szabadon mozgok ebben az anyagban, nyelvben, megjelenésben? A feszültség a szövegben sajátos formát öltött. Megtartotta feszültség-jellegét, de egy kész harmonizált feszültség alakjában jelentkezett és nem kívánt megoldást és megoldódást, hanem megoldva jelentkezett, mint megjelenés és nem mint kifejezés. Nem

éreztem magam benne, hanem benne voltam és nem érzem magam benne, hanem benne vagyok. Ez egész különleges helyzetet teremtett számomra. A pszichológusok azt mondják, hogy az emberek egymás számára csak mint önmaguk egy részének asszimilációi érthetők. Itt épp az ellenkezője történt: én kerestem azt, hogy milyen részként tudom asszimilálni Sz.L.-t és kitűnt, hogy nem asszimilálható, hanem mint autonóm lény él és nem ütközöm vele, hanem a megütközésben benne vagyok. Vannak egzisztenciák, akik nagyon kevés szóval, sőt néha egyáltalában nem jellemezhetők. Egyszer szembeállítottuk egymással a jó és rossz szavakkal jellemezhető regényalakokat, így Karamazov Ivánt és Aljosát. Hogy Ivánra mennyi jelzót találunk, Aljosa pedig megfoghatatlan és elmosódó számunkra. Itt, ebben a pontban találtam meg, hogy miért? Mert Aljosa az az egzisztencia, aki nem ütközik, nem kifejez, hanem megjelenik. És mikor megjelenik, egyszerre mindenki benne van. Nem érzik őt külön önmagukban az emberek. Ez egy naturalista nyelven úgy mondható, hogy a naturalizmushoz viszonyítva egy fajtája az irrealitásnak, aminek természetesen nagyon jól látjuk, hol van a realitása. Egész pontos választ kaptam most ennek a sajátos irrealitásnak a megfoghatóságáról, mert bosszantott a kérdés, hogy van egy valami, ami schol nem ütközik és mégis benne vagyok — hogyan lehetséges mégis megfogni? A választ akkor találtam, amikor Sz.L. említette a nyelv-gondolkodó kifejezését. A nyelv-gondolkodó ezek szerint az, aki magában a beszédben jelenik meg. Dialektika vagy dialógus nem alkalmas kifejezések erre, még zenével is nagyon nehéz meghatározni. Nagyon érzem, hogy itt van egy pont, ahol kiderül, hogy az ő magatartásában „neki van igaza”, mikor ezt a magatartást veszi és vallja, mert a nyelv-gondolkodó magatartása priméribb és a végső alapálláshoz végtelenül közelebb áll, mint mindenemű bármely pontban fixálható magatartás. Itt a nyelvben és a zenében és talán a matematikában is nem annyira a dialektikus folyós állapotban levő és dinamikus és megfoghatatlan valamit értem, hanem távolról érintve úgy, ahogy Püthagorasz a számot olyan végső jelenségnek tartja, amely kulcsa a látható és láthatatlan világnak, amely egyikből átvezet a másikba és amelyen keresztül történik a látható és láthatatlan világnak egymásba való átmenetele. Ilyen kulcshelyzete van a nyelv-gondolkodónak, aki marxi terminológiával élve nem az árut hozza, hanem a termelési eszköz birtokában van. A nyelv-gondolkodó az, aki nem a pozitívumot mondja, hanem annak birtokában van, ami-

nek segítségével valamiről meg tudjuk állapítani, hogy pozitívum-e vagy sem. Ezért kell, hogy megfoghatatlan legyen és egész természetes, hogy az ember nem ütközik és nem érzi a kifejezést és nincs súrlódás és nem érzi magát benne, hanem benne van. Az a megfogalmazás, amit a múltkor mondtam, még nagyon magán viseli a dolgoknak ezt a gyanakvó és bizalmatlan jellegét, amely nem óhajt minden további nélkül belenyugodni egy olyan helyzetbe, amit nem ért.

Sz.L.:

A matematika és nyelv párhuzamával kapcsolatban gondoltam a matematikában egy elemileg követhető szituációra. Adva van egy szám: 6. Tudjuk a sorrendi értékét, bizonyos fajta összetételét, mint pl. 2×3 . Ha egy gyakorlott matematikus gondol a 6-ra, egész másképp gondol rá, sokkal gazdagabb képzelete van róla. Nála ez a szám 36-nak a négyzetgyöke, vagy a megfelelő harmadik hatványnak a harmadik gyöke. Ilyen tudás sok van egy nem túlságosan magas számról. Kiegyensúlyozottabb képe van a 6-ról. Számunkra monotonabb kép áll róla rendelkezésre; ha eljutottunk a 6-ig, tudunk vele számolni, de ezzel le is zárul a kép. Az ő számára azonban kiterjedő értelme van a 6-nak, mert minden kutatás visszavetíti az értelmét és gazdagítja az eredeti tudást. Mikor a szó értelméről van szó: a hagyományok vagy Goethe, Hamann, Origenész — nyelvnek és szónak minden újabb fejlődése vagy visszafejlődése — minden szó értelmét megváltoztatja. A nyelv-gondolkodók ebből élnek. Ez az, amit T.B. a szavak felfrissítésének nevezett. Mikor visszagondolunk az etimológiai értelmére: a múlt frissíti fel, mikor költői vagy zenei értelemben új születik: a jövő frissíti fel. A szó és a 6 az marad, ami volt, mint ahogy a newtoni fizikát nem változtatja meg Planck, de gazdagabb összefüggés kerül bele. Szerves mozgás, amely az állati, emberi élő szervezet mozgásával válik összehasonlíthatóvá, akár a nyelv szaváról, akár a matematikai realitásról van szó. Így a lelki, érzelmi, értelmi jelenségek kapcsolódása a matematikához, ehhez a gazdagabb, püthagoreisztikus matematikához, lehetővé teszi a kapcsolatot, mert hiszen itt a közös nevezőt valahogy elértük. Ahogy Schmitt mondja: a gondolkodás szerves tevékenység és szervesebb — a legmagasabb — létezési forma és ezt még kapcsolni lehet az egység és egyetlenség közvetlen matematikai tartalmához és ugyanakkor az egy és egyetlen magas hőfokot jelentő termodinamikai összefüggéséhez: az,

ami egy és egyetlen számomra, vagy közel van ehhez, annak van meg a lelki temperatúrája.

Az érzékenység, érzet, érzelemnek az a bizonyos mechanisztikus felfogása — a szokványos értelemben vett epikureus-freudi kín-öröm matematika — mechanisztikussá csak akkor válik, ha megint a szokványos matematikával hozzuk kapcsolatba. Ha ezt a mérési módot, amellyel az élet elemi törvényszerűségeit közelítjük meg, nem asszociáljuk a mammonizált matematikával, hanem a szakrális közösségi matézissel, akkor a nyelvben megtaláltuk egy közös pontját matematikának és nyelvi jelenségeknek. Egyetlen: mint a matematika és nyelv találkozása: szeretet. A féltékenység: megosztva látni a személyt és szeretetét, amit osztatlanul akarok: itt az osztásról van szó.

H.B.:

Gyakran eltűndöttem azon, hogy a statisztika, ha az ember pythagoreusan értelmezi, óriási hőfokú valami. Az összes életjelenségek számszerűsége.

T.B.:

H.B. eredetileg azt kifogásolta a *Biblia és Romantikában*, hogy nem kísérel meg meghatározni: milyen közel vagyunk a Véghez? Ma úgy fogalmazta Sz.L. pozíciójához való viszonyát, hogy úgy érezte: nem tud ütközni vele, csak mozogni tud benne. Az ütközőpont csak az volt, hogy nem tud ütközni vele. Sz.L. mai válasza után ez az ütközési pont is feloldódott, az egzisztenciális és intellektuális asszimiláció egy szintre került. Ha ez az új pozíció végérvényes volna, a megbeszéléseknek ezen a ponton való lezárulását jelentené és csak más ponton való újrafelvétel lenne lehetséges. A magam részéről H.B. és Sz.L. pozícióinak ezt a harmonizálódását azonban nem tartom véglegesnek. Az ilyen megbeszélések módszerül és termékenységük kritériumául Sz.L.-nek azt a gondolatát tartom, hogy a felületi ellenmondásokat alapvető ellenmondásokra kell visszavezetnünk. A felületi ellentmondások relativálódnak. Ami a vita egy bizonyos rétegében alapvető ellentmondásnak számított, mélyebb rétegében felületivé válik. Úgy gondolom, erről van szó ebben az esetben is. A harmonizálódás csak azt jelenti, hogy a felületi ellentmondás mélyebb rétegbe szállt le, abba, amelyik eddig a relatív alapvető ellentmondás funkciójának helyét töltötte be. Most ezt

a mélyebb felületi ellentmondást kell alapvetőbb ellentmondásra visszavezetni.

H.B. hiányérzete a *Biblia és Romantika*val kapcsolatban abból a belső pozíciójából fakad, amit a múlt alkalommal úgy próbáltam jellemezni, hogy „az eget ostromolja”. A kulcs-követelmény számára a vég sűrgetése, az utolsó fázis sűrgetése. Ez az ő eszkatológiai pozíciója, amivel szemben áll a *Biblia és Romantika* eszkatológiai pozíciója; ezt a pozíciót első pillanatban ezzel a kifejezéssel tudtam megragadni: eszkatológiai immanencia. A két pozíció a kétféle kiindulási energia érvényesülése. Kérdés: fedí-e ez a kétféle pozíció a kereszténység és zsidóság kétféle pozícióját? További megközelítések: prófétai és egzisztenciális (H.B.-nak egy T.B.-ra vonatkozó jellemzését alkalmazva); vagy: egzisztenciális és matematikai. Legpontosabban talán így lehetne a két pozíciót leírni: H.B.-é post-eszkatológikus, a *Biblia és Romantika*é és a magamé is: pro-eszkatológikus. Mind a kettő úgy értendő, hogy az eszkaton vonalához tapad, de míg az első a vonalon túlról (a Négyes határszférajáról) nyúlik vissza a történelembe, a második a vonalon innen állva nyúlik át a Négyes szférájába.

(H.B. közbevetése:

A pre-eszkatológikus pozíciónak több ideje van, övé a tudomásulvétel nyugalma. A post-eszkatológikusnak nincs ideje, ezért siettet és türelmetlen. De éppen az övé a „mágikus aktivitás”.)

T. B.:

H.B. hiányolja a *Biblia és Romantika*ban, hogy nem határozza meg a végtől való távolságát. De amit ő itt hiánynak érez, a valóságban már állásfoglalás: kiindulás az eszkatológikus szituáció éretlenségéből. Ezzel szemben H.B. érettnak érzi az eszkatológikus szituációt. Ennek egész éles formában is kifejezést adott, mikor arról beszélt, hogy 1945 februárjában Magyarországon alkalom nyílt a „kollektív menybemene-
telre”, de ezt az alkalmat az ember elmulasztotta. A kérdés döntő jelentőségű. Tudjuk, hogy társadalomtörténet analóg kérdése is döntő volt: az első világháború után a szocialista mozgalmak kulcskérdése volt, vajon a kapitalizmus utolsó válságát éljük-e vagy nem. A III. Internacionálé annak idején a maga síkján igenlő választ adott a kérdésre, érettnak ítélte a társadalom-eszkatológiai szituációt, amely nem volt érett és ebből a hibák sorozata adódott. A végtől való távolság meghatározása tehát valóban nélkülözhetetlen előfeltétele minden történelmi

cselekvésnek. Kérdés, vajon érett eszkatológiai szituációban van-e egyáltalában mód olyan visszaesésre az utolsó fázisból, mint amilyent H.B. 1945 februárjában feltételezett? Kérdés tehát, vajon az, ami 1945 februárjában nem történt meg, nem jele-e a post-eszkatológiai pozíció elhibázottságának? Ez a kérdés valóban kérdés és ha igennel válaszoljuk meg, akkor sincs elintézve. Akkor még mindig érvényes H.B.-nak a *Biblia és Romantikával* szemben támasztott követelése, a végtől való távolság vagy a véghez való közelség lehetőleg pontos mérése. Ez az előfeltétele a mai történelmi programunk realizálásának, amit talán úgy fejezhetünk ki ugyanezen a nyelven: pre-ecclesia teremtése (a Keresztelő János-i pozíciónak megfelelően).

H.B.:

Guénon megjegyzése az Egyházzal: rengeteg bűnét lehet felróni, de a dogmához való viszonya tiszta.

T.B.:

Ez nagyon kétséges. Ezzel az antropocentrisztikus egyházkritikával szembeszegezhető a dogmákat centrumba állító kritika, pl. Sesztové a keresztény középkor és az ananké viszonyáról. Ellen-machi hipotézis: az, ami az emberben cselekvőképes, feudáló-képes, történelmet-továbbadni-képes: dogmák és teóriák csomópontja, olyan dogmáké és teóriáké, amelyeket szintén dogmák és teóriák csomópontját jelentő emberek alkottak.

H.B.:

A nyelv-gondolkodókra vonatkozólag: negatíven kifejezve: milyen hiba lehet, ha valaki az alapállást már megtaláltnak tünteti fel.